

ve Şah Sultan (1800) külliyesi yapılmıştır. Anadolu'da ise Hatay Karamurat'ta Sadrazam Morali Hasan Paşa (vakfiye 1704), Aydın'da Nasuh Paşa (1708), Nevşehir'de Damad İbrâhim Paşa (1727-1728), Aydın'da Cihanoğlu (1756), Yozgat'ta Çapanoğlu (1779), Gülşehir'de Karavezir (1780) külliyesi inşa edilmiştir. Anadolu dışında Halep'te Osman Paşa (1730-1739), Kahire'de Sultan I. Mahmud (1750), Şumnu'da Şerif Halil Paşa (XVIII. yüzyılın ortası) külliyesi bu yüzyılın kayda değer örnekleridir.

XIX. yüzyılda İstanbul'da Selimiye (1801-1805), Küçük Efendi (1825), Bâlâ Süleyman Ağa (1862-1863), Altunizade İsmâil Zühdi Paşa (1865-1866), Pertevniyal Vâlide Sultan (1870), Şeyh Zâfir (1887) külliyesiyle İstanbul dışında Kütahya'da Molla Bey Külliyesi (1855) inşa edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Osman Nuri Ergin, *Türk Şehirlerinde İmâret Sistemi*, İstanbul 1939; Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts., I-II, tür.yer.; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, tür.yer.; a.mlf., a.e. II, tür.yer.; a.mlf., a.e. III-IV, tür.yer.; Tülay Reyhanlı, *Osmanlılarda Külliye Mimarisinin Gelişmesi* (doktora tezi, 1974), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi; a.mlf., "Osmanlı Mimarisinde İmâret: Külliye Üzerine Notlar", *TKA*, XV/1-2 (1976), s. 121-141; a.mlf., "Osmanlılarda Külliye Mimarisinin Gelişimi", *STY*, VI (1976), s. 531-533; Aptullah Kuran, "XV-XVI. Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 15-20 Ekim 1973) Tebliğler*, İstanbul 1979, III, 795-814; Semavi Eyice, "Mimar Sinan'ın Külliyesi", *VI. Vakıf Haftası: Türk Vakıf Haftası Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu: 5-8 Aralık 1988*, İstanbul 1989, s. 169-200; Fatih Mûderrisoğlu, *XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi* (doktora tezi, 1993), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Z. Hale Tokay, *Osmanlı Külliyelerinin Temel Özellikleri ve Günümüz Ortamında Değerlendirilmeleri* (doktora tezi, 1994), Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü; a.mlf., "Tarihsel Süreç İçinde Osmanlı Külliyelerinin Şehir Oluşum ve Gelişimlerine Etkileri", *Kongre Kitabı 'Kültür ve Mekan' Uluslararası VII. Yapı ve Yaşam 95 Fuar ve Kongresi (25-30 Nisan 1995 Bursa)*, Bursa 1995, s. 97-104; Semra Ögel, "Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi", *TK*, I/11 (1963), s. 37-41; Ömer Lütfi Barkan, "Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İFM*, XXIII/1-2 (1963), s. 239-296; Murat Katoglu, "XIII. Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde Külliye", *TTK Belleteri*, XXXI/123 (1967), s. 335-344; Feridun Akozan, "Türk Külliyesi", *VD*, VIII (1969), s. 304-308.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

el-KÜLLİYYÂT (الكليات)

Eb'ül-Bekâ el-Kefevî
(ö. 1095/1684)
tarafından kaleme alınan
terimler sözlüğü
(bk. EBÜ'İ-BEKÂ el-KEFEVÎ).

KÜLLİYYÂT-ı HAMS

(bk. BEŞ KÜLLÎ).

KÜLLİYYÂT-ı KAVÂNİN (كليات قوانین)

Son dönem Osmanlı hukukçusu
ve mevzuat derlemecisi
Sarkis Karakoç'un
(ö. 1944)
Osmanlı hukuk belgelerini
bir araya getiren eseri.

Müellifin ifadesiyle "külliyyât-ı kavânîn ve nizâmât ve ferâmîn ve berevât ve irâdât-ı seniyye ile muâhedât ve umûma ait mukâvelâtı muhtevî olan" eser XX. yüzyı-

lın başlarında müdevvenât-ı kânûniyyenin birinci kısmını, yani Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Meşrutiyet'e kadar fermanlar, beratlar, irâde-i seniyyeler, muahedeler ve umuma ait mukaveleleri ihtiva üzere hazırlanmış, ancak II. Meşrutiyet'in ilânından sonra düsturların yayımlanmasına öncelik verildiğinden nesredilememiştir (Karakoç, I, P-T). Eser halen Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Karakoç, bu çalışmasından dolayı 23 Safer 1328 (6 Mart 1910) tarihinde üçüncü rütbeden nişân-ı Âli-Osmânî ile ödüllendirilmiştir (BA, *Sicill-i Ahvâl Defterleri*, nr. 183, s. 247).

Külliyyât-ı Kavânîn 39 x 29 cm. boyutunda kırk dosyadan ibarettir. Ayrıca beş cilt alfabetik ve beş cilt de kronolojik bir fihristi bulunmaktadır. *Külliyyât-ı Kavânîn*'de yer alan belgeler Fâtih Sultan Mehmed dönemiyle başlamakta ve 23 Temmuz 1908 tarihiyle sona ermektedir. Belgeler muhtemelen Karakoç'un elde ettiği sırasına göre numaralanmış, ancak tarihî sıraya göre yerleştirilmiştir. Derlemedeki ilk belge, Fâtih Sultan Mehmed

<p>عقدوا من قبله التوسيع بامه تجدي براءتة لىل جهمنا بركوتو ريدان وبغزل عسل التوسيع بامه تجدي براءتة لىل جهمنا بركوتو ريدان وبغزل عسل السنه ١٠٩٥ هـ الموافق ١٦٨٤ م مستند ١٠٩٥ هـ الموافق ١٦٨٤ م مستند</p>	<p>١٠٩٥ هـ ١٦٨٤ م</p>
<p>نادوا به مصر عسكرها فخرى عقدوا الكثرة فخرى ورواية لىل جهمنا بركوتو ريدان وبغزل عسل مستند ١٠٩٥ هـ الموافق ١٦٨٤ م مستند ١٠٩٥ هـ الموافق ١٦٨٤ م مستند</p>	<p>(١٨٨٨) الاول ١٠٩٥ هـ ١٦٨٤ م</p> <p>Martens, A.R., Vol. IX, P. 32</p>
<p>فخرى من قبله بامه تجدي براءتة لىل جهمنا بركوتو ريدان وبغزل عسل السنه ١٠٩٥ هـ الموافق ١٦٨٤ م مستند ١٠٩٥ هـ الموافق ١٦٨٤ م مستند</p>	<p>١٠٩٥ هـ ١٦٨٤ م</p>
<p>مستند من قبله بامه تجدي براءتة لىل جهمنا بركوتو ريدان وبغزل عسل السنه ١٠٩٥ هـ الموافق ١٦٨٤ م مستند ١٠٩٥ هـ الموافق ١٦٨٤ م مستند</p>	<p>(١٨٨٨) الاول ١٠٩٥ هـ ١٦٨٤ م</p> <p>De Clercq, Vol. XV, P. 273-274</p>
<p>مستند من قبله بامه تجدي براءتة لىل جهمنا بركوتو ريدان وبغزل عسل السنه ١٠٩٥ هـ الموافق ١٦٨٤ م مستند ١٠٩٥ هـ الموافق ١٦٨٤ م مستند</p>	<p>(١٨٨٨) الاول ١٠٩٥ هـ ١٦٨٤ م</p> <p>De Clercq, Vol. XV, P. 267</p>

Külliyyât-ı Kavânîn'in tarihî fihristinden bir sayfa

dönemine ait olan ve aslı Viyana Kütüphanesi'nde bulunan bir kanunnâme sûreti olup onu yine aynı döneme ait bir başka kanunnâme sûreti, bunu da II. Bayezid devrinde Ermeniler'e verilen bir nişân-ı hümâyun takip etmektedir. *Küllîyyât-ı Kavânîn*'in birinci dosyasında Yavuz Sultan Selim dönemiyle ilgili sadece iki belge mevcut olup Kanûnî Sultan Süleyman devrinden itibaren belge sayısı gittikçe artmaktadır. Derlemede Fâtiḥ dönemi kanunnâmelerine ilâve olarak Kanûnî devrine ait iki, I. Ahmed ve III. Ahmed dönemlerine ait birer umumi kanunnâme nüshası bulunmaktadır.

Tanzimat öncesi döneme ait belgelerin sadece dört dosya tutmuş olması ve Fâtiḥ Sultan Mehmed devrine ait sadece iki, II. Bayezid dönemine ait bir ve Yavuz Sultan Selim devrine ait iki belgenin bulunması ilk ve orta dönemle ilgili belgelerin çok sınırlı sayıda olduğunu, eserde esas itibariyle Tanzimat sonrası dönemin belgelerinin (36 dosya) derlendiğini göstermektedir. Ayrıca Sarkis Karakoç, derlediği belgelerin özellikle ilk dönemdekilerin gayri müslimleri ilgilendiren belgeler olmasına özen göstermiştir. Bu konuya ait belgelerin bir kısmını Rum ve Ermeni patrikhânesi arşivlerinden derlemiştir ki bu yönü dikkate değer. Yirmi yedinci dosyadan itibaren belgelere Latin harfleriyle, "Hazîne-i Evrâk'taki kaydına uygundur" mührü, Fevzi, A. Reşat ve K. Kızılırmak imzaları konmuştur. Bazı belgelere ise, "Hazîne-i Evrâk'la âlâkası yoktur" mührü basılmıştır. Yine yirmi yedinci dosyadan itibaren belgelerin arşivdeki asıllarıyla karşılaştırıldığı anlaşılmaktadır.

Derlemede belgelerin az bir kısmının orijinal nüshası, çoğunun güzel ve okunaklı bir rik'a ile kaleme alınmış sûreti, bir kısmının fotoğrafı ve basılı belgelerin birer örneği yer almıştır. Fihristinde görülen sınırlı sayıdaki bazı belgeler dosyalarda bulunmamakla birlikte belgeler genelde iyi korunmuştur. Her dosyanın kapağında hangi dönemleri kapsayan belgeleri içerdiği belirtilmiştir. Çoğunlukla belgelerin asıllarının mevcut olduğu arşiv kaydedilmiş, ayrıca söz konusu belge yerli ve yabancı basılı eserlerde yer almışsa onlara da işaret edilmiştir. *Küllîyyât-ı Kavânîn*, 1961 yılında başbakanlık adına müsteşar Hilmi İncesulu tarafından neşredilmek üzere Türk Tarih Kurumu'na devredilmişse de başbakanlığa nasıl intikal ettiği bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Sicill-i Ahvâl Defterleri*, nr. 183, s. 247; Sarkis Karakoç, *Tahşiyeli Kavânîn*, İstanbul 1341, I, P-T; Ahmet Mumcu, "Küllîyyât-ı Kavânîn: Sarkiz Karakoç'un Osmanlı Mevzuatı Derlemesi", *TTK Belleten*, XXXVI/143 (1972), s. 377-383.

AHMET AKGÜNDÜZ

el-KÜLLİYYÂT fi't-TİB

(الکلیات فی الطب)

İbn Rüşd'ün
(ö. 595/1198)

tıpla ilgili eseri.

İbn Rüşd'ün tıp alanında yazdığı yirmi üç eserden on dördü günümüze ulaşmış olup bunlardan İslâm dünyasında ve Batı'da en çok tanınmış olanı *el-Küllîyyât fi't-tıb* veya kısaca *el-Küllîyyât*'tır. Batı literatüründe *Colliget* ("küllîyyât" kelimesinin bozulmuş şekli) diye anılan eserin yazılış tarihi bilinmemektedir. Günümüze ulaşan nüshaları arasında açık farklar bulunduğu yaygın kanaate göre müellif erken bir dönemde eserin ilk versiyonunu kaleme almış, daha sonra buna notlar ve açıklamalar ekleyerek yeni bir metin oluşturmuştur. Nitekim *Bidâyetü'l-müctehid* adlı eseri için de aynı durum söz konusudur. İçindeki atıflardan, *el-Küllîyyât*'ın ilk yazılışının Ebû Mervân İbn Zühr'ün vefatından (557/1162) önceki bir tarihte gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Cemâleddin el-Alevî, s. 60-61). Müellifin, eserini gözden geçirip ikinci redaksiyonunu yapmasının ise Gırnata (Granada) nüshasının istinsahından sonraki bir tarihte (1187-1194) olduğu sanılmaktadır (*el-Küllîyyât fi't-tıb*, neşredenlerin girişi, s. 12).

el-Küllîyyât anatomi, sağlık, hastalık, semptomlar, ilâç ve besinler, koruyucu hekimlik ve tedavi konularına dair yedi ana bölümden (kitab) oluşur. Müellif tıp sanatının bölümlerini araştırıcılar için bir giriş, bu sanatı uygulayanlar için de bir el kitabı olmak üzere kaleme aldığını bildirdiği eserde (s. 127) tıbbın genel konularını yani teorik yönünü ele almış, tek tek hastalıklarla ilgili görüşlerini ise ayrı bir eserde incelemeyi planlamış, fakat muhtemelen buna vakit bulamamıştır. Nitekim eserin sonunda belirttiğine göre (s. 583) bu işi çağdaşı olan başka bir hekime, Endülüslü Ebû Mervân İbn Zühr'e havale etmiş, ondan, kendisinin *el-Küllîyyât*'ta gerçekleştirdiği yöntemi uygulayarak her organın yakalandığı hastalıkları ve bunların tedavi yöntemlerini anlatan bir eser yazmasını istemiştir.

İbn Rüşd, *el-Küllîyyât*'ın ilk yazımında genellikle Câlî'nûs'un (Galen) görüşlerine bağlı kalmaya çalışırken son versiyonunda onu eleştirmiştir. Bu bağlamda toplar damarlarla atar damarların fonksiyonu, beslenmede kalbin ve karaciğerin yeri, akciğerin hareketinin göğüsle ilişkisi, düşünce ve duyumda kalbin ve beynin rolü gibi Ortaçağ tıbbının tartışmalı konularında Câlî'nûs'tan farklı görüşler ortaya koymuş; tabii, biyolojik ve psikolojik güçler üzerinde durmuş; kan dolaşımında kalbin fonksiyonlarının önemini vurgulamış; organların organ olarak görevlerini yerine getirmeleri ve iradî hareketleri sağlamaları konusunda "inâyet delili" doğrultusunda açıklamalar yapmıştır.

Bazı araştırmacılar, İngiliz bilgini Harvey'e izâfe edilen büyük kan dolaşımını ondan önce İbn Rüşd'ün söz konusu ettiğini düşünmektedir (*el-Küllîyyât fi't-tıb*, Muhammed Âbid el-Câbirî'nin takdimi, s. 75-78). XX. yüzyılın başında İspanyol oftalmolog Vincenz Fukala, Felix Platter ve Johannes Kepler'den çok önce İbn Rüşd'ün, Câlî'nûs'tan beri kabul edilen gözün işiğe duyarlı bölümünün göz bebeği olduğu fikrini reddederek bunun ağ tabakası (retina) olduğunu tesbit ettiğini bildirmiş ve bu tesbitin modern oftalmolojinin oluşumunda önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir (Lindberg, XLIX [1975], s. 273). Rodriguez Molero da *el-Küllîyyât*'ın Rönesans döneminde yazılmış tıp kitaplarının özelliğini taşıdığını, bu bakımdan Câlî'nûs'un eserlerinden çok Vésale'in eserlerine benzediğini söylemektedir. Ona göre İbn Rüşd, bu eserinde geçmişte kabul edilmiş olan tıbbî kuralları tekrarlamaktan çok yeni bir yöntem geliştirmeye çalışmıştır (Vernet, s. 266-267).

Son zamanlarda yapılan araştırmalara göre *el-Küllîyyât*'ın Arapça orijinalinin altı nüshası günümüze ulaşmıştır. 1. Haydarâbâd nüshası. Manfred Ullmann gibi bazı araştırmacıların atuf yaptığı bu nüsha 1930 yılından sonra kaybolmuştur. 2. Gırnata nüshası (Abadia del'Sacro-Monte, nr. 1). Eksik bir nüsha olup 583 (1187) yılında müellif hayatta iken istinsah edilmiş, sonuna düşülen notta müellif nüshasıyla mukabele edildiği bildirilmiştir. Bazı İspanyol araştırmacıları bu nota dayanarak tashihlerin de müellife ait olduğunu iddia etmişlerdir (*el-Küllîyyât fi't-tıb* [nşr. Ahmed Mahfûz], neşredenlerin girişi s. 98). 3. Madrid nüshası. Madrid Millî Kütüphanesi'nde (nr. 5013) bulunan nüsha 663 (1265) tarihinde istinsah edilmiştir. 4. Petersburg nüshası (Eski Leningrad,